

Právní aspekty reorganizace československého divadelnictví po druhé světové válce¹

Kateřina Šustová

Advokátní koncipientka

E-mail: sustovakatka@seznam.cz

Legal Aspects of the Changes in Theater Industry in Czechoslovakia after World War II

Abstract:

After World War II (in May 1945), Czechoslovakian theaters were reopened. The so-called theater revolution began, during which the theater industry in Czechoslovakia experienced fundamental changes in organizational structure. Despite the efforts of Austria-Hungary and the First Czechoslovak Republic, this space was still regulated by the Theater Act of November 25, 1850 (Ministry of the Interior law No. 454/1850). There were also plans to consolidate the regulation of the theater industry in Czechoslovakia, as Hungarian legal article XXXI had been in effect since 1848 in Slovakia. This was a different (and even older) legal regulation than the one in Bohemia.

This work explores the legal considerations of the aforementioned reorganization of theaters. The main goal of the research is to describe how the pre-World War regulatory environment affected the evolution of theater industry regulation thereafter, including mapping out any significant path dependencies. This work subsequently addresses the regulatory changes that occurred in the theater industry after the adoption of the Theater Act in 1948.

This author found that the adoption of the Theater Act in 1948 capped a long-term effort by theaters to modify the legal regulation of the theater industry. However, this impeded entrepreneurship and gave monopoly to government-designated theater operators, who were allowed to use the property of the previously private theaters. On the other hand, there were some positive changes, particularly in the field of theater education and puppet theater, which came to be seen as on equal footing with other types of theater arts.

¹ Příspěvek vychází z diplomové práce autorky. Viz ŠUSTOVÁ, K. Právní aspekty reorganizace československého divadelnictví po druhé světové válce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra právních dějin, 2024.

However, even the Theater Act of 1948 was not sufficient, and new theater regulation, Act No. 55/1957, on theater activities (Theatre Act), emerged shortly thereafter and came into effect on November 16, 1957.

Keywords: theatre; Theatre Act; cultural politics

Klíčová slova: divadlo; divadelní zákon; kulturní politika

DOI: 10.14712/2464689X.2026.562

Úvod

Přestože první návrhy nové divadelní úpravy, která by nahradila nařízení Ministerstva vnitra č. 454/1850 ř. z., divadelní řád ze dne 25. listopadu 1850 (dále jen „Divadelní řád“),² se začaly objevovat již v druhé polovině 19. století, nebyla jim věnována přílišná pozornost.³ I po první světové válce tedy na území Čech, Moravy, Vitorazska, Valčicka a Slezska stále platil Divadelní řád, a to vzhledem k přijetí tzv. recepční normy (zákon č. 11/1918 Sb., z. a n., o zřízení samostatného státu československého), neboť článkem 2 byl recipován právní řád bývalé rakousko-uherské monarchie, a to za účelem určité společenské stability.⁴ Rovněž zůstaly platné předpisy týkající se staveb divadelních budov a v oblasti loutkového divadla dekret dvorské kanceláře z 6. ledna 1836. Díky § 3 zákona č. 76/1920 Sb. byly od 1. května 1920 uvedené předpisy platné a účinné také na území Hlučínska. Na základě tzv. recepční normy byla také na Slovensku a v Podkarpatské Rusi ponechána prozatímně v platnosti dosavadní uherská divadelní právní úprava (to jest zákonný článek XXXI/1848).⁵

Ačkoliv už v listopadu 1918 byla při Ministerstvu školství a národní osvěty zřízena tehdejšími ministrem Gustavem Habermannem divadelní komise jakožto poradní orgán při tvorbě nového divadelního zákona,⁶ nedošlo ani v meziválečném období ke změně divadelní právní úpravy. I přes velkou iniciativu divadelníků a neustálé upomínání československé vlády totiž bylo „projednávání divadelního zákona odloženo pro řešení naléhavějších otázek“.⁷

² Neoficiálním názvem označovaný jako „Bachův divadelní řád“ podle rakouského ministra vnitřních záležitostí Alexandra Bacha (1813–1893). Například Viz VODIČKA, L. O nový divadelní řád: poznámky k diskusi o divadelním zákonu v českém tisku 1945–1948. *Theatralia* [online]. 2017 [cit. 2026-03-05]. Dostupné na: <<https://digilib.phil.muni.cz/sites/default/files/pdf/136326.pdf>>.

³ CHYTIL, A. K otázce divadelního zákona. *Časopis pro právní a státní vědu* [online]. 1921 [cit. 2026-03-05]. Dostupné z: <https://digi.law.muni.cz/bitstream/handle/digilaw/25413/CasopisProPravniAStatniVedu_4-1921-2_4.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.

⁴ MALÝ, K. – KINDL, V. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. upravené vydání. Praha: Linde Praha, 2003, s. 328.

⁵ DUSIL, Václav. Divadlo. In: HOETZEL, J. (ed.). *Slovník veřejného práva československého, svazek I. A–CH*. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1929, s. 409–411.

⁶ SMAŽÍK, F. *Stoletý boj o náš divadelní zákon 1850–1957*. Praha: s. n., 1961, s. 43.

⁷ O divadelní zákon. In: HERMAN, F. *ÚMDOČ: I. doplněk dějin za léta 1927–1936*. Praha: ÚMDOČ, 1937, s. 40.

Obrat nastal až v roce 1945, kdy sice stále platil Divadelní řád, ale už na prvním zasedání československé vlády na osvobozeném území bylo obecně oficiálně nastaveno budoucí směřování československého divadelnictví, a to vyhlášením Programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků (dále jen „Košícký vládní program“).⁸ V souladu s tímto programem následně vzniklo několik předpisů, do nichž byly promítnuty také plány na poválečnou reorganizaci divadelnictví vytvořené skupinou kulturních pracovníků (komunistů), v jejímž čele stál scénograf Miroslav Kouřil, s nímž ministr školství a osvěty Zdeněk Nejedlý řešil otázku dalšího směřování divadelnictví již od příjezdu vlády v květnu 1945.

Tehdy také Ministerstvo školství a osvěty s okamžitou platností zrušilo nařízení Ministerstva lidové osvěty č. 187/1944 Sb., o zastavení činnosti českých divadel,⁹ v důsledku čehož byla obnovena činnost divadel a začala být okresními národními výbory a policejními ředitelstvími povolována divadelní představení. Poté započala tzv. divadelní revoluce, během které dochází k zásadním změnám v řízení a organizaci divadelnictví. V článku¹⁰ je tato proměna mapována s důrazem na divadelní zákon z roku 1948 a okolnosti jeho přijetí, a to i s ohledem na poválečný politický vývoj a s tím související změny poúnorové kulturní politiky.

1. Právní úprava divadelnictví po druhé světové válce

První poválečná vláda Národní fronty, kterou tvořili zástupci Komunistické strany Československa, Komunistické strany Slovenska, Československé lidové strany, Československé strany sociálně demokratické, Strany národních socialistů a Demokratické strany, byla jmenována v Košicích dne 4. dubna 1945.¹¹ Den poté byl vyhlášen již zmíněný Košícký vládní program,¹² jehož koncept předložila Komunistická strana Československa v čele s Klementem Gottwaldem v druhé polovině března 1945 v Moskvě, a to na jednáních probíhajících ohledně vytvoření nové poválečné vlády a jejího programu s prezidentem Benešem a představiteli ostatních politických stran.¹³

V Košíckém vládním programu byly obsaženy nejen základní zásady vládní politiky v oblasti vnitropolitické a mezinárodní, ale také například otázka potrestání zrádců, kolaborantů a válečných provinilců. Pro obnovu hospodářského života bylo dle článku XII. důležité znárodnit klíčová odvětví národního hospodářství.¹⁴

⁸ *Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků* [online]. [cit. 2026-03-05]. Dostupné na: <<https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>>.

⁹ Zahájení divadelní činnosti a povolování představení. *Rudé právo* [online]. 01. 06. 1945 [cit. 2024-01-21]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:fb41c450-ef6c-11dc-b7b0-000d606f5dc6?page=uuid:09244823-bb65-415b-8cb1-5b83698fc65f&fulltext=divadel>>, s. 3.

¹⁰ Článek vychází z autorčiny diplomové práce, která byla obhájena na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v roce 2024.

¹¹ KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010, s. 138.

¹² *Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*, s. 1.

¹³ KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*, s. 137.

¹⁴ *Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*, s. 17.

Košický vládní program nezapomněl ani na budoucí cíle poválečné obnovy školství a kultury (divadla). V článku XV. byl uveden požadavek na znovuootevření divadel, škol a knihoven a na provedení očisty škol i jiných kulturních ústavů (včetně divadel) od osob aktivně spolupracujících s okupanty. Také měl být umožněn přístup talentovaných žáků do škol a kulturních institucí bez jakýchkoliv větších formálností, pouze na základě jejich prokázaného nadání, a to z důvodu předchozího uzavření škol a s tím spojeného úbytku kvalifikovaných mladých sil. Rovněž byla vyžadována ideologická revize kulturního programu Československa, která měla být provedena důslednou demokratizací spočívající v umožnění přístupu nejširších vrstev ke kultuře a zlidovění kultury, která by sloužila lidu a národu, nikoliv pouze úzké skupině osob. V kulturní politice měla být zesílena slovanská a sovětská orientace.¹⁵ Konkrétnější podobu tyto cíle získaly až později.

1.1 Institucionální rámec kultury po druhé světové válce

Zatímco dříve spadala oblast kultury pod Ministerstvo lidové osvěty,¹⁶ po válce byla agenda na krátkou dobu rozdělena mezi dvě ministerstva – Ministerstvo školství a osvěty a nově vzniklé Ministerstvo informací. První z nich vedl Zdeněk Nejedlý (a později Jaroslav Stránský) a v čele druhého stál Václav Kopecký, přičemž podle obou ministrů bylo důležité, aby proběhl kulturní obrat od Západu k Východu.¹⁷

Větší pozornost je třeba věnovat Ministerstvu informací, které bylo zřízené ústavním dekretem prezidenta republiky č. 1 z 2. dubna 1945, o nové organizaci vlády a ministerstev v přechodné době, a které mělo na kulturní oblast zásadní vliv. Ministerstvo informací, které bylo pro předního ideologa Komunistické strany Československa Kopeckého ideálním působištěm,¹⁸ tvořilo šest odborů, přičemž první z nich (odbor informační služby) zahrnoval domácí a válečné zpravodajství ze zahraničí i do zahraničí. Kontrolu tisku, novou organizaci tisku a tiskovou propagandu měl na starosti odbor druhý (tiskový) a publikační a vydavatelskou propagační činnost obstarával odbor publikační. Rovněž na Ministerstvu informací existoval odbor pro věci rozhlasu, televize a gramofonových desek, který měl mimo jiné za úkol šířit informace a propagandu prostřednictvím uvedených médií. Účelem pátého odboru (pro film a fotografii) bylo šířit propagandu prostřednictvím filmu a fotografie, distribuovat propagační filmy či kontrolovat programy kin. Poslední odbor pro informační styky s cizinou se zabýval navazováním zahraničních kulturních styků se Svazem sovětských socialistických republik a zhodnocením styků navázaných ve Francii, Anglii a Spojených státech amerických. K dalším úkolům Ministerstva informací patřilo například popularizování vládního programu.¹⁹

Mezi další klíčové orgány kulturní politiky patřila také Kulturní rada Ústředního výboru Komunistické strany Československé (dále jen „Kulturní rada ÚV KSČ“), která vznikla

¹⁵ *Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*, s. 20–21.

¹⁶ Na základě ustanovení § 3 vládního nařízení č. 208/1942 Sb., o nové organizaci některých ústředních úřadů (tzv. reorganizační nařízení) ze dne 15. června 1942 přešel na nově zřízené Ministerstvo lidové osvěty výkon působnosti ve věcech divadelních (původně v kompetenci Ministerstva školství a národní osvěty) a ve věcech divadelních koncesí a přehlídky divadelních her (původně v kompetenci Ministerstva vnitra).

¹⁷ KAPLAN, K. – KOSATÍK, P. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004, s. 226.

¹⁸ PÁVOVÁ, J. *Demagog ve službách strany – portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008, s. 59.

¹⁹ PÁVOVÁ, J. *Demagog ve službách strany – portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. s. 59–60.

z rozhodnutí ÚV KSČ v září 1948 (do vedení byl jmenován ministr Kopecký), a na něm nezávislé Kulturní a propagační oddělení ÚV KSČ. To vzniklo již v červnu 1945 a mělo za úkol především agitační, propagační a osvětovou práci. Nejprve jej vedl JUDr. Jaromír Dolanský a později přední stranický ideolog a novinář Gustav Bareš.²⁰

Důležitou roli hrály rovněž Divadelní a dramaturgická rada (dále jen „DDR“) fungující při Ministerstvu školství a osvěty a Divadelní propagační komise (dále jen „DPK“) vzniklá při Ministerstvu informací, o nichž bude blíže pojednáno v dalších částech článku. Zde je třeba jen zmínit, že po zániku DDR v roce 1953 přešly její pravomoci na divadelní odbor nově vzniklého Ministerstva kultury.²¹

1.2 Divadelní revoluce a její právní zakotvení

Jednou ze skupin divadelníků, kteří se již od počátku období nesvobody v roce 1938 snažili připravit na poválečné uspořádání divadel, byla i ta založená dramatikem, spisovatelem a členem KSČ Vladislavem Vančurou. Po jeho zatčení v květnu 1942 se sice rozpadla, avšak později se kulturní pracovníci znovu zorganizovali a záhy poté se spojili s ilegálním ústředním výborem Komunistické strany Československa a Svazem československého herectva.²²

Jádro této komunisticky smýšlející skupiny tvořili například Miroslav Kouřil (scénograf), Jaroslav Pokorný (dramaturg, teatrolog) a Oldřich Kozák (operní pěvec), v jehož bytě byla v první polovině dubna 1945 ustanovena Odborová rada divadelní (dále jen „ORD“), která se záhy stala ústředním koordinátorem obnovy českého divadelnictví a zástupcem většího počtu zájmových organizací.²³

Hlavní programové zásady chystaných změn v oblasti divadelnictví shrnula ORD v několika dokumentech. Za nejdůležitější z nich se považuje Směrnice pro ilegální divadelní závodní rady (dále jen „Směrnice“), vypracovaná v dubnu 1945,²⁴ v níž byly v popsány instrukce pro neprodlené zahájení provozu a pro převod divadel ze soukromých rukou.²⁵

V každém divadle měl být ustanoven divadelní výbor, který by byl složkou ORD a reprezentoval by jej. Jakmile to bude možné, měl výbor vyjít z ilegalit a požádat pracovníky divadla (včetně technického personálu) o potvrzení volbou. Následně měl připravit plán na zajištění divadelní budovy/sálu, dílen, fundusu, jmění a fondu divadla pro dobu převzetí státní moci a zároveň se spojit s místním Národním výborem, kterému by byl k dispozici v kulturně-propagační práci.

Další návrhy týkající se divadelnictví měl divadelní výbor oznámit ORD, aby jej zařadil do chystaného Memoranda o řešení otázky divadel v Československé republice. To v květnu 1945 předala ORD prostřednictvím Ústřední rady odborů (dále jen „ÚRO“) Ministerstvu školství a osvěty jako Manifest českých divadelníků obsahující také rámcovou osnovu

²⁰ KNAPÍK, J. *Kdo spoutal naši kulturu: portrét stalinisty Gustava Bareše*. Přerov: Nakladatelství Šárka, 2000, s. 25–27.

²¹ KNAPÍK, J. *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. Praha: Libri, 2006, s. 279.

²² SMAŽÍK, F. *Stoletý boj o náš divadelní zákon 1850–1957*, s. 91–92.

²³ KOUŘIL, M. *Divadlo před Vítězným únorem*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 4–11.

²⁴ KOUŘIL, M. *Divadlo před Vítězným únorem*, s. 9.

²⁵ PŮMERL, J. K situaci českého divadla v letech 1945–1948. In: HÁJEK, J. (ed.). *Divadlo nové doby: 1945–1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 11.

divadelního zákona, který by veškeré učiněné organizační a ideové změny v divadelnictví stvrdil.

V květnu 1945 předala ORD své podklady pro reorganizaci československého divadelnictví divadelní sekci kulturní komise zemského národního výboru (dále jen „komise ZNV“),²⁶ která je projednala na ustavující schůzi dne 23. května 1945 a poté je doporučila vládě a ministru Zdeňku Nejedlému „(...) k pozornosti a rychlému vyřízení“.²⁷ V podání určenému Ministerstvu školství a osvěty komise ZNV, již mimochodem předsedal Miroslav Kouřil, předložila návrhy ORD na zrušení soukromého podnikání (provoz divadel měl být svěřován pouze státu, komunálním útvarům, armádě, odborovým organizacím, veřejným institucím nebo výrobním divadelním družstvům), rozpuštění organizací sdružujících divadelní podnikatele a zrušení ustanovení o koncesích.²⁸

Následně vzniklo několik předpisů, které byly v souladu s Košickým vládním programem, a kterými pod nimi podepsaný ministr školství a osvěty Zdeněk Nejedlý podpořil revoltující divadelníky.²⁹ Prvním z nich byl ministerský výnos o zrušení divadelních koncesí,³⁰ jehož cílem bylo zrušení divadelních koncesí a produkčních licencí, a to s okamžitou platností, což se týkalo i kočovných společností, koncertů, literárních večerů, kabaretů a cirkusů.

Fakticky tím došlo k zestátnění československých divadel, neboť soukromá divadla po účinnosti tohoto výnosu prakticky neexistovala. Odpovědnost za majetek sice zůstala dosavadním vlastníkům, kteří navíc odpovídali za to, že majetek nebude zcizen, avšak například sály, budovy, fundusy a další vybavení sloužící k provozu divadel musely být divadlům poskytovány za regulované nájemné.³¹ Regulaci a veřejnou kontrolu provádělo pochopitelně Ministerstvo školství a osvěty.³²

Následně byl vydán výnos o zřízení Divadelní rady,³³ která měla být umělecky a kulturně-politicky poradním sborem pro zásadní otázky v divadelnictví při Ministerstvu školství a osvěty.³⁴ Měli ji tvořit odborníci z ORD, divadelních sekcí při zemských národních výborech a kulturní komise Ústřední rady odborů, kteří byli ve výnosu také jmenovitě uvedeni.

²⁶ KOUŘIL, *Divadlo před Vítězným únorem*, s. 19.

²⁷ Podání divadelní sekce kulturní komise ZNV Ministerstvu školství a osvěty ze dne 23. 05. 1945 o návrhu ORD na reorganizaci československého divadelnictví. In: VONDRÁŠEK, K. *Sowjetisches Kulturmodell und das tschechische Theater 1945–1968: zum Spannungsverhältnis zwischen tschechoslowakischer Kulturpolitik und tschechischem Theater*. Bochum: Projekt Verlag, 1999, s. 31.

²⁸ VONDRÁŠEK, K. *Sowjetisches Kulturmodell und das tschechische Theater 1945–1968: zum Spannungsverhältnis zwischen tschechoslowakischer Kulturpolitik und tschechischem Theater*, s. 31–32.

²⁹ KOUŘIL, *Divadlo před Vítězným únorem*, s. 106–107.

³⁰ Výnos č. j. B-150 001/45 – II o zrušení divadelních koncesí a produkčních licencí a přechodné úpravě správy divadel a jiných podniků ze dne 8. června 1945. *Věstník Ministerstva školství a osvěty* [online]. 22. 06. 1945. [cit. 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:5ce40390-3a4a-11eb-80ee-5ef3fc9bb22f?page=uuid:e6282180-3a4b-11eb-a9f6-005056827e51>>, s. 21.

³¹ KOUŘIL, M. Historické chvíle českého divadelnictví. *Divadlo – list Svazu českého herectva*. [online]. 1945–1946 [cit. 2024-02-03]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:58263c01-9aaa-11ea-be02-5ef3fc9ae867?page=uuid:3ef5813f-4abe-45ad-8157-ba4fda49e5f9>>, s. 26.

³² KOUŘIL, *Historické chvíle českého divadelnictví*, s. 25.

³³ Výnos č. B-150 002/45-II., o zřízení Divadelní rady. *Věstník Ministerstva školství a osvěty*. [online]. 10. 07. 1945 [cit. 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:e107ae60-3a4a-11eb-80ee-5ef3fc9bb22f?page=uuid:f7cda5e0-3a4b-11eb-93c2-005056825209>>.

³⁴ KOUŘIL, *Divadlo před Vítězným únorem*, s. 111.

Jednalo se o spisovatele Jaroslava Kvapila, režiséry Emila Františka Buriana a Jana Škodu, teatrology a redaktory Jana Kopeckého a Josefa Trägera, člena činohry Národního divadla Stanislava Neumanna, tajemníka ÚRO Jiřího Kupku a architektky Miroslava Kouřila a Jiřího Krohu. Dalšími členy Divadelní rady byli úředníci ministerstva školství a osvěty Karel Novotný, Vladimír Šrámek a Karel Votápka.³⁵

Již brzy po svém zřízení však Divadelní rada, která byla pravidelně svolávána až do 9. srpna 1945, adresovala ministru Nejedlému svou rezignaci, v níž jako jeden z důvodů uvedla nevyjasnění kompetence Divadelní rady.³⁶ Ještě předtím ale Divadelní rada vypracovala zásady platné pro první divadelní sezonu³⁷ a změnila i doposud platnou organizaci divadel, protože vypracovala konkrétní plán rozmístění pražských i mimopražských stálých scén a navrhl jejich provozovatele.³⁸

V této souvislosti je třeba zmínit i tzv. Dekret o divadelní síti,³⁹ který stanovil prozatímní organizaci divadel a divadelních oblastí a určil, že provozovateli divadel budou stát, země, města, družstva měst, družstva divadelníků a návštěvníků, Československá armáda, ÚRO a Svaz české mládeže.⁴⁰

2. Přípravy přijetí „správného“ divadelního zákona

Jedním z důvodů, proč se divadelní zákon z roku 1948 stal, na rozdíl od dalších „kulturních“ právních norem, předmětem poválečného politického boje, byla skutečnost, že divadlo a s ním související otázky spadaly do kompetence Ministerstva školství a osvěty. A to, jak již bylo řečeno, bylo nejprve vedeno ministrem Zdeňkem Nejedlým a po roce 1946 Jaroslavem Stránským. Oproti tomu další oblasti kultury měl od počátku na starosti ministr Kopecký a Ministerstvo informací.

Podle Miroslava Kouřila se divadelní zákon dokonce stal „jednou z důležitých zbraní lidově-demokratické revoluce“.⁴¹ Nejednalo se tedy pouze o „tříletý boj zdrcující většiny divadelníků a všech pokrokových sil proti kulturní ziskuchtivé reakci“,⁴² jak během projednávání návrhu divadelního zákona v březnu 1948 uvedl místopředseda Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé Václav Chytil (Československá strana lidová). Předseda Divadelní propagační komise teatrolog Jan Kopecký později

³⁵ PÖMERL, K situaci českého divadla v letech 1945–1948, s. 12.

³⁶ Rezignace Divadelní rady. In: VONDRÁŠEK, K. *Sowjetisches Kulturmodell und das tschechische Theater 1945–1968: zum Spannungsverhältnis zwischen tschechoslowakischer Kulturpolitik und tschechischem Theater*. Bochum: Projekt Verlag, 1999, s. 69–71.

³⁷ KNAPÍK, J. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha: Libri, 2004, s. 41.

³⁸ PÖMERL, K situaci českého divadla v letech 1945–1948, s. 12.

³⁹ Výnos Ministerstva školství a osvěty č. B-152 227/45-II o rozdělení divadel a divadelních oblastí v Čechách a na Moravě a o úpravě provozovatelských poměrů v období 1945/1946 ze dne 27. července 1945, doplněný dne 18. srpna 1945 výnosem č. B-153 187/45-II.

⁴⁰ Výnos č. B-152 227/45-II o rozdělení divadel a divadelních oblastí v Čechách a na Moravě a o úpravě provozovatelských poměrů v období 1945/1946 ze dne 27. července 1945. *Věstník Ministerstva školství a osvěty* [online]. 23. 08. 1945 [cit. 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:c9de44b0-3a4a-11eb-80ee-5ef3fc9bb22f?page=uuid:f80c0e70-3a4b-11eb-a9f6-005056827e51>>.

⁴¹ KOUŘIL, *Divadlo před Vítězným únorem*, s. 7.

⁴² POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY. *Stenoprotokol 99. schůze Národního shromáždění Republiky Československé 1948–1954 ze dne 20. března 1948* [online]. [cit. 2024-02-04]. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/099schuz/s099003.htm>>.

uvedl, že konflikt mezi levicí a pravicí v otázce přijetí divadelního zákona patřil k těm nejednateličtějším.⁴³

Svou verzi zákona se po volbách v roce 1946 snažila prosazovat již zmiňovaná skupina „pokrokových“ divadelníků, která chtěla kontinuálně navázat na výsledky své práce v ORD.⁴⁴ Mezi další prosazovatele patřili takzvaní „reakční činitelé“ (jak je posléze nazval ministr Václav Kopecký)⁴⁵ v čele s národním socialistou Jaroslavem Stránským, který po květnových volbách roku 1946 nahradil Zdeňka Nejedlého na postu ministra školství a osvěty.

Stránský, pod jehož vedením byl připravován nový návrh divadelního zákona, uplatňoval odlišnou politiku.⁴⁶ Například z důvodu stále se prohlubující krize vzniklé po první divadelní sezoně 1945–1946⁴⁷ byl výnosem Ministerstva školství a osvěty z 27. listopadu 1946 vyhlášen úsporný program. Podle ministra Kopeckého tým měl Stránský záměrně odpirat státní finanční podporu pokrokovým (socialistickým) divadlům, která se následně dostala do ještě větších finančních potíží a byla nucena ukončit svou činnost.⁴⁸

Spolu s dalšími poslanci (Jarmilou Uhlířovou za Československou stranu národně socialistickou, Janem Bělehrádkem za Československou stranu sociálně demokratickou, Bohdanem Chudobou za Československou stranu lidovou a Vladimírem Krajínou za Československou stranu národně socialistickou) se Stránský také snažil ztížit prosazení centralizace a socializace divadelnictví.

Novou verzi zákona, která byla pod č. j. B-210748/46-II P2 dne 2. ledna 1947 rozeslána k připomínkovému řízení centrálním úřadům, kulturním institucím, odborným organizacím a 22. svazu ROH,⁴⁹ chtěl Stránský alespoň částečně zmírnit dopady revolučních výnosů svého předchůdce Zdeňka Nejedlého. Podle poslance Olega Homoly (KSČ) se reakce snažila „zajistit některým jednotlivcům zdroje nemravného bezpracného důchodu“,⁵⁰ což souviselo se Stránského záměrem výjimečně umožnit provozování divadla soukromé osobě.⁵¹

Jelikož Stránský opomněl dosavadní připomínky divadelníků a zájmových organizací,⁵² setkal se následně s jejich odmítavou reakcí. Například Divadelní svaz, k jehož osnově

⁴³ KOPECKÝ, J. Divadlo na prahu rozkvětu. *Lidové noviny* [online]. 20. 03. 1949 [cit. 2024-02-10]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:4c5820b0-7da6-11dd-b738-000d606f5dc6?page=uuid:1b14aa86-2c41-450e-bcf5-c8fcf1cdebbd>>, s. 3.

⁴⁴ PŮMERL, K situaci českého divadla v letech 1945–1948, s. 20.

⁴⁵ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, Stenoprotokol 99. schůze Národního shromáždění Republiky Československé 1948–1954 ze dne 20. března 1948.

⁴⁶ Divadelní zákon na obzoru. In: *Svobodný směr* [online]. 22. 11. 1946 [citováno 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:a09a599a-5a0f-49a5-8e86-b9bd10233e58?page=uuid:58ba2020-e617-11e9-8dca-5ef3fc9bb22f>>, s. 4.

⁴⁷ KUDLÁČKOVÁ, J. Jindřich Honzl a Studio Národního divadla. In: HÁJEK, J. (ed.). *Divadlo nové doby: 1945–1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 395.

⁴⁸ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, Stenoprotokol 99. schůze Národního shromáždění Republiky Československé 1948–1954 ze dne 20. března 1948.

⁴⁹ SMAŽÍK, *Stoletý boj o náš divadelní zákon 1850–1957*, s. 131.

⁵⁰ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, Stenoprotokol 99. schůze Národního shromáždění Republiky Československé 1948–1954 ze dne 20. března 1948.

⁵¹ ČERNÝ, J. *Osudy českého divadla po druhé světové válce: divadlo a společnosti 1945–1955*. Praha: Academia, 2007, s. 67.

⁵² MILOTOVÁ, K. Divadelní zákon. *Deník Práce*. [online]. 1947 [cit. 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:4200f542-f5a5-4474-992e-733b7e8be0ea?page=uuid:ee4c1fc0-3b9d-11e7-82f6-001018b5eb5c>>.

z roku 1946 nebylo přihlédnuto,⁵³ Stránského návrh zcela odmítl z důvodu nerefluktování zásad Košického vládního programu a tehdejšího stavu československého divadelnictví.⁵⁴ Starosta ÚMDOČ Josef Hudeček měl výhrady rovněž ohledně formulace úpravy ochotnického divadla.⁵⁵

Absenci ustanovení týkající se povinnosti měst s více než deseti tisíci obyvateli vést divadlo, které obsahoval původní návrh divadelního zákona a které by řešilo problém neochoty provozovatelů určených k vedení divadel Dekretem o divadelní síti, kritizoval tajemník Svazu československého herectva Antonín Mazač.⁵⁶ Advokátovi, divadelníkovi a tvůrci prvního poválečného divadelního zákona Oldřichovi Koblížkovi připadal Stránského návrh příliš chaotický, což dle něj bylo způsobeno nedostatkem ideje zákona. Rovněž mu vytýkal přenesení veškeré divadelní kompetence pouze na Ministerstvo školství a osvěty, což znamenalo vyloučení Ministerstva informací vedeného Václavem Kopeckým.⁵⁷

Stránského osnova byla i přesto na podzim 1947 schválena vládou a poté byl vládní návrh divadelního zákona ze dne 14. října 1947 (tisk 842) odevzdán Ústavodárnému národnímu shromáždění. Na schůzi kulturního výboru konané dne 20. ledna 1948, na níž byl návrh podrobně projednán, navrhl poslanec za Československou stranu sociálně demokratickou. Bělehrádek vyškrtnutí problematického ustanovení § 12 ustanovujícího divadelní propagační komisi při Ministerstvu informací. Proti tomu se ohradili poslanci Ladislav Koubek a Jura Sosnar (jménem klubu komunistických poslanců) a prohlásili, že komunisté na protest opustí další jednání kulturního výboru.⁵⁸

Kulturní výbor pokračoval v přerušeném jednání až 28. ledna 1948,⁵⁹ na němž poslanec Koubek žádal, aby § 8, 11 a 12 byly přijaty v původním znění. Jakožto poradci-znalci chtěli být k jednání přizváni také zástupci divadelníků, s čímž však souhlasili pouze komunističtí poslanci.⁶⁰ V reakci na tuto situaci měla sporná ustanovení (mimo již uvedené

⁵³ Divadelníci jednotně zamítají návrh ministra Stránského. *Rudé právo* [online]. 28. 01. 1947 [cit. 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:555a72a0-f744-11dc-aa90-000d606f5dc6?page=uuid:12654be8-3adb-4a34-b715-86e04125d3c4>>.

⁵⁴ Dvakrát proti návrhu ministra Stránského. *Rudé právo* [online]. 1947. [cit. 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:85c32db0-f744-11dc-9056-000d606f5dc6?page=uuid:26dde60e-8188-45e3-b9db-72d8580cfc39>>.

⁵⁵ HUDEČEK, J. Divadelní zákon [online]. *České lidové divadlo*. 1947 [cit. 2024-01-21]. Dostupné na: <<https://www.digitalniknihovna.cz/mlp/view/uuid:3691d080-d79c-11df-a6560030487be43a?page=uuid:937c6a20-d789-11df-9b7b-0030487be43a>>, s. 17–18.

⁵⁶ MAZAČ, A. Stanovte povinný provoz divadelních podniků. *Divadlo – list Svazu českého herectva* [online]. 1947 [cit. 2024-01-21]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:dd59b010-fcc9-11ea-a78a-5ef3fc9bb22f?page=uuid:ab8a83bd-fe0b-48b4-91c3-f7e62d1b265d>>.

⁵⁷ KOBLÍŽEK, O. Ministerský návrh divadelního zákona. *Divadelní zápisník* [online]. 1947 [cit. 2024-01-21]. Dostupné na: <<https://www.digitalniknihovna.cz/mlp/view/uuid:07c83790-6517-11e0-a1ab-0030487be43a?page=uuid:8e68a670-644c-11e0-8d32-0030487be43a>>, s. 54–58.

⁵⁸ O divadelní zákon: přerušené jednání v kulturním výboru sněmovny. *Svobodné noviny* [online]. 21. 01. 1948 [cit. 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:e63a8ee0-7043-11dd-b30f-000d606f5dc6?page=uuid:dd8f9c96-e4b4-42c2-8de0-2283dflfaffb&fulltext=divadeln%C3%AD>>, s. 3.

⁵⁹ O divadelní zákon: přerušené jednání v kulturním výboru sněmovny, s. 3

⁶⁰ Kulturní výbor jednal o divadelním zákoně bez divadelníků. *Rudé právo* [online]. 29. 01. 1948 [cit. 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:56a08970-0a17-11dd-93a9-000d606f5dc6?page=uuid:a7250be0-6ae8-11e8-828b-005056825209>>, s. 5.

se jednalo o § 13, 14 a 16) projednat zvolená subkomise.⁶¹ Výsledky její práce shrnul 19. února 1948 na třetí schůzi kulturního výboru poslanec Chudoba, avšak dodal, že § 12⁶² byl schválen v naprosto rozdílném znění.⁶³

S ohledem na únorové politické události bylo tedy nutné uspořádat schůzi nového kulturního a informačního výboru. Ten dne 12. března 1948 projednal sporná ustanovení osnovy v souladu s prorežimními hodnotami. Definitivní znění divadelního zákona, které bylo v podstatě restitucí původního vládního návrhu, bylo poté předáno Ústavodárnému Národnímu shromáždění republiky Československé.⁶⁴

Jednalo se o první zákon, se kterým staronový ministr Zdeněk Nejedlý předstoupil před sněmovnu v nových politických podmínkách, což zdůvodňoval tím, že „Divadlo je jistě ze všech umění nejmocnější instrument! (...) nejlidovější umění, působící nejvíce i na nejširší vrstvy národa.“⁶⁵ Ve skutečnosti však měl být divadelní zákon projednán jako jeden z prvních kvůli již schválenému znění „Stránského osnovy“ obsahující ustanovení § 12 rozdílné od původní osnovy i návrhu subkomise.⁶⁶ Jak později uvedl poslanec KSČ, reakce chtěla upozadit kulturní výchovu a zachovat v divadle komerční brak. Poslankyně za Československou stranu národně socialistickou Jarmila Uhlířová dokonce měla chtít zabránit pracujícím lidu chodit do pokrokových divadel.⁶⁷

3. Divadelní zákon z roku 1948

Divadelní zákon byl přijat 20. března 1948 na 99. schůzi ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé s účinností od 1. dubna 1948. Po vyslechnutí všech argumentů pro přijetí návrhu divadelního zákona byl tento návrh jednomyslně schválen, čímž byl dle poslance Štefana Baš'ovanského (Komunistická strana Slovenska) splacen dluh vůči divadelním pracovníkům i vůči široké veřejnosti.

Zpravodaj poslanec Oleg Homola (KSČ) na začátku projednávání návrhu divadelního zákona zdůraznil význam zákona, protože divadlo se nyní stalo národním kulturním statkem majícím vhodné podmínky k plnění svého poslání. Podle Homoly byl Divadelní zákon, který z divadelního světa odstraňoval veškeré brzdicí momenty, zvláště pak

⁶¹ Divadelní zákon: subkomise kulturního výboru projedná sporná místa osnovy. *Svobodné noviny* [online]. 29. 01. 1948 [cit. 2024-02-04]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:fce88a30-7047-11dd-9f71-000d606f5dc6?page=uuid:7c141b51-6e4c-4f8a-928d-dd4471139ab1>>, s. 3.

⁶² Divadelní a dramatická rada zřídí ze sebe komisi propagační, po případě, ukáže-li se potřeba, komise jiná. Podrobnosti stanoví organizační a jednací řád (§ 11 odst. 8 divadelního zákona).

⁶³ KOBLÍŽEK, O. Projednání divadelního zákona v parlamentě. *Divadelní zápisník* [online]. 1948 [cit. 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://www.digitalniknihovna.cz/mlp/view/uuid:71d63aa0-668a-11e0-8749-0030487be43a?page=uuid:7eb27620-6695-11e0-bd3e-0030487be43a>>, s. 475.

⁶⁴ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva výboru kulturního a informačního k vládnímu návrhu zákona (tisk 842) (tisk 1061)* [online]. [cit. 2024-01-22]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1061_01.htm>.

⁶⁵ NEJEDLÝ, Z. *O divadelnictví: projev v Národním shromáždění k divadelnímu zákonu dne 20. března 1948*. Hradec Králové: Krajský národní výbor, 1949, s. 7.

⁶⁶ SKÁLA, I. I v kultuře zrada národa jejich programem. *Rudé právo* [online]. 22. 02. 1948 [cit. 2024-02-11]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:fa20e470-0a1a-11dd-8952-000d606f5dc6?page=uuid:b017a9f0-6b1b-11e8-828b-005056825209>>, s. 4.

⁶⁷ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, Stenoprotokol 99. schůze Národního shromáždění Republiky Československé 1948–1954 ze dne 20. března 1948.

živnostníky a smetánku žijící z divadla na úkor jeho funkce, základním kamenem organizace a funkce divadelnictví.⁶⁸

Homola také připomněl, že byla napravena stará křivda vůči loutkovému divadlu, které bylo poprvé postaveno na roveň ostatním druhům divadla. Ministr Kopecký poté přislíbil, že stejně významné péče jako loutkovému divadlu se dostane také divadlu ochotnickému. Dle poslance Ladislava Hobzy (Československá strana socialistická) bylo důležité, aby byla podpořena tzv. oblastní divadla, aby se mohla nerušeně věnovat poctivé umělecké práci a nemusela řešit finanční a existenční problémy.⁶⁹

Otázce finanční státní podpory divadel se věnovali také Zdeněk Nejedlý a místopředseda Václav Chytil (Československá strana lidová). Chytil se ve svém projevu rovněž zabíral požadavkem na způsobilé divadelníky, který souvisel s úkolem divadla spočívajícím v budování spravedlivé společnosti a s odpovědností danou divadlu odstranit veškerý brak a kýč. Podle Chytila kazila vkus lidu představení konající se pro zisk majitelů divadelních živností, a proto bylo nutné divadlu zajistit schopné vedení, které by jednalo s péčí řádného hospodáře. Vedením pověřený způsobilý umělec by provozovatelům plně odpovídal nejen za stránku hospodářskou, ale i tu uměleckou.⁷⁰

Divadelní zákon měl celkem třicet paragrafů, přičemž prvních pět ustanovení obsahovalo definice divadla⁷¹ (§ 1), dramatického (popřípadě hudebně dramatického) díla, provozování divadelního díla (§ 2), divadelního představení (§ 3), divadelního umělce, ochotnického divadla (§ 4) a loutkového divadla (§ 5). Tehdejší optikou bylo považováno za důležité tyto pojmy přesně vymezit, neboť do té doby bylo mnohdy těžké určit, jaká právní úprava se na dané vystoupení vztahuje, protože pro divadelní představení sice platil Divadelní řád, ale pořádáním produkcí jiného druhu se řídilo dekretem dvorské kanceláře ze dne 6. ledna 1836.⁷² Podle nálezu Nejvyššího správního soudu č. 13.404 ze dne 13. října 1932 se mezi produkce jiného druhu řadilo také loutkové divadlo, které nešlo kvalifikovat jako divadelní představení, neboť reprodukce díla byla prováděna prostřednictvím loutek, nikoliv přímo herci.⁷³

Přijetím divadelního zákona tedy došlo k velké změně, když například z definice obsažené v ustanovení § 5 vyplývá, že za loutkové divadlo bylo považováno to divadlo, „(...) na kterém se divadelní díla provozují pomocí loutek jakékoliv soustavy (závěsných, maňáskových, stínových, hůlkových a jiných)“, což znamenalo zrovnoprávnění s ostatními druhy divadelního umění. Dle § 27 odst. 2 měla být loutkařská divadelní činnost a zřizování

⁶⁸ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, Stenoprotokol 99. schůze Národního shromáždění Republiky Československé 1948–1954 ze dne 20. března 1948.

⁶⁹ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, Stenoprotokol 99. schůze Národního shromáždění Republiky Československé 1948–1954 ze dne 20. března 1948.

⁷⁰ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, Stenoprotokol 99. schůze Národního shromáždění Republiky Československé 1948–1954 ze dne 20. března 1948.

⁷¹ „(...) pravidelné veřejné provozování děl dramatických a hudebně dramatických, choreografických a pantomimických (děl divadelních) buď umělci z povolání nebo ochotníky.“

⁷² SKÁLA, K. O divadle, zvláště ochotnické. *Právní praxe: měsíčník československých právníků* [online]. 1942–1943 [cit. 2024-01-14]. Dostupné na: <<https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/32185>>, s. 219

⁷³ BOHUSLAV, J. V. – JANOTA, O. *Sbírka nálezu Nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních: nálezy za rok 1932–1933*. [online]. 1933 [cit. 2026-03-05]. Dostupné na: <<https://www.digitalni.knihovna.cz/cdk/view/uuid:83d17960-f1b8-11e8-bc37005056827e51?page=uuid:bd810200-f264-11e8-9984005056825209&fulltext=divadeln%C3%AD&source=nkp>>, s. 1168–1170.

loutkových divadel podrobněji upravena vládním nařízením, k čemuž však došlo až v roce 1950 Vládním nařízením č. 15 ze dne 14. února 1950, kterým se provádějí ustanovení divadelního zákona o zřizování loutkových divadel a divadelní činnosti loutkářské.

Divadlo bylo v preambuli divadelního zákona prohlášeno národním kulturním statkem, přičemž mu byly zákonem zaručeny podmínky ke zdárnému plnění jeho poslání. Paragrafem 18 divadelního zákona byla státu a svazkům územní samosprávy v rámci jejich finančních možností uložena povinnost stavět, opravovat a udržovat divadla, podporovat jejich činnost, zřizovat ústavy, podniky a zařízení sloužící rozvoji divadelnictví, a také povinnost šířit zájem o divadlo a pečovat o divadelní výchovu, čímž měla být zvyšována kulturní úroveň života, zejména na venkově.

Dle § 18 divadelního zákona mohlo být provozovací povolení k výkonu divadelní činnosti uděleno pouze státu, lidové správě, okresům, obcím, družstvům divadelníků z povolání a právníkům osobám, které sledovaly nevýdělečné kulturní cíle. Novým provozovatelům divadla zároveň náleželo právo k užívání majetku původních vlastníků divadla, jimž byla koncese „zpětně“ zrušena k 8. červnu 1945, přičemž jim vznikl nárok na kompenzaci v domluvené výši. Pokud se bývalý divadelní podnikatel s provozovatelem nedohodl, měl přiměřenou náhradu stanovit příslušný okresní soud v nesporném řízení (§ 28 divadelního zákona). Původní vlastník věci se rovněž mohl domáhat zrušení užívací práva náležejícího provozovateli divadla, a to u příslušného okresního výboru za podmínek uvedených v odstavci 4 ustanovení § 28 divadelního zákona.

O udělení provozovacího povolení rozhodoval podle svého volného uvážení a v souladu se stanovenými podmínkami příslušný zemský národní výbor, který také určil místní⁷⁴ a časový rozsah (povolení bylo poskytováno nejméně na tři roky). Z důvodu veřejného pořádku, klidu, mravnosti, bezpečnosti nebo neaktuálnosti podmínek, za nichž bylo provozovateli povolení uděleno, mohlo být toto povolení i odvoláno (§ 18 odst. 4–6 divadelního zákona). Povolení ochotnických představení spolkům bylo v kompetenci okresního národního výboru, který měl posuzovat, zda by nemohly být poškozeny spravedlivé zájmy blízkého oblastního divadla (§ 19 divadelního zákona).

Mimo ochotnické spolky mohly veřejná představení pořádat i jiné osoby nebo sdružení osob, a to za podmínek stanovených v § 20 divadelního zákona. Okresní národní výbor povolení ve prospěch osvětových, lidumilných nebo dobročinných účelů udělil, pokud nebyly dány zvláštní důvody k odepření povolení vymezené v § 21 odst. 2 divadelního zákona (například obsah díla by zakládal trestný čin). Zároveň musel být zisk z představení použit k ohlášenému účelu, což bylo následně třeba prokázat. Okresní národní výbor následně přezkoumával vyúčtování, což se však nevztahovalo na představení vojenských ochotnických souborů organisovaných československou brannou mocí.

Povolení bylo také nutné získat, pokud se veřejné divadelní představení mělo konat v přírodě nebo v budově neurčené k divadelním účelům. Jinak se podle § 22 divadelního zákona mohla divadelní představení konat veřejně pouze v povolených místech a určených budovách, přičemž prováděcí předpisy týkající se staveb nových divadelních budov měla vláda teprve vydat. Rovněž státní nebo zemské divadlo potřebovalo získat povolení místně příslušného okresního národního výboru, pokud chtělo odehrát veřejné představení mimo

⁷⁴ Pokud se dle provozovacího povolení vztahovala působnost divadla na obvod několika okresů nebo obcí, jednalo se o divadlo oblastní.

svou domovskou oblast nebo pevné stanoviště, jak vyplývá z § 24 odst. 1 divadelního zákona. V případě pořádání představení mimo své stálé sídlo oblastní divadlo povolení nepotřebovalo, neboť v souladu s § 24 odst. 2 divadelního zákona stačilo tuto skutečnost oznámit příslušnému okresnímu národnímu výboru.

Ustanovení § 25 divadelního zákona upravovalo takzvané noremní dny, v nichž se nesměla konat veřejná divadelní představení. Konkrétně bylo zakázáno hrát na Zelený čtvrtek, Velký pátek, Bílou sobotu a Štědrý den. Za překročení ustanovení § 18–25 divadelního zákona mohl okresní národní výbor potrestat viníka peněžitou pokutou až do výše 50 000 korun československých, která připadla státu, nebo trestem na svobodě (vězněním, uzamčením) v délce do šesti měsíců. Rovněž v případě nedobytnosti peněžitě pokuty mohl být uložen náhradní trest na svobodě v délce do šesti měsíců, a to dle míry zavinění (§ 26 divadelního zákona). Správní trestání v oblasti divadelnictví bylo později upraveno také zákonem č. 88/1950 Sb., trestní řád správní, který nabyl účinnosti 1. srpna 1950.

Požadavek na zaměstnávání profesně způsobilých osob byl zakotven v § 8 odst. 1 písm. c) divadelního zákona. Nekompetentní pracovníci měli být z divadel vyloučeni, avšak posouzení jejich kompetentnosti náleželo institucím řízeným státem. Výjimku z tohoto pravidla měla samozřejmě ochotnická divadla.⁷⁵ Systém dozorových orgánů, které měly dbát na to, zda divadla plnila své kulturní poslání, byl upraven v § 9 divadelního zákona. Ideologický dohled nad divadelnictvím mělo Ministerstvo informací a ústředním dozorovým orgánem bylo Ministerstvo školství a osvěty, které také vykonávalo osvětový dozor nad státními divadly. Mimo ně vykonávaly osvětový dozor nad divadly zemské národní výbory.

Důležitým úkolem divadelního zákona byla kodifikace divadelního práva, neboť na Slovensku stále ještě platila odlišná právní úprava, to jest uherský zákonný článek XXXI/1848.⁷⁶ V ustanovení § 13 divadelního zákona bylo stanoveno, že působností zemského národního výboru na Slovensku rozumí působnost příslušného pověřenectva.

4. Divadelní zákon v praxi a poúnorová kulturní politika

Kultura je díky velkému vlivu na širokou masu lidí jedním z mocných nástrojů k šíření ideologických myšlenek, a proto bylo třeba ji kontrolovat a využít ku prospěchu nového režimu. Z tohoto důvodu byla v roce 1948 vymezena nová, ideologická, funkce divadla, které nyní mělo „(...) po boku veškerého pracujícího lidu bojovat za dobudování lidové demokracie a vytvoření socialistické společnosti“.⁷⁷

Ideová hlediska spolu se základy poúnorové kulturní politiky byla vymezena v dubnu 1948 na tzv. Sjezdu národní kultury, který byl svolán kvůli potřebě dát konkrétní náplň heslu o rozšíření a zlidovění kultury. Z tohoto důvodu bylo nutné zhodnotit kulturní tradici,

⁷⁵ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, Stenoprotokol 99. schůze Národního shromáždění Republiky Československé 1948–1954 ze dne 20. března 1948.

⁷⁶ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, *Vládní návrh divadelního zákona (tisk 842)* [online]. [cit. 2024-02-16]. Dostupná na: <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0842_02.htm>.

⁷⁷ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, Stenoprotokol 99. schůze Národního shromáždění Republiky Československé 1948–1954 ze dne 20. března 1948.

narýsovat budoucí perspektivy, projednat otázky směru umělecké práce a vytyčit pracovní úkoly.⁷⁸

V listopadu 1948 bylo na zasedání ÚV KSČ rozhodnuto o nejlepším možném a jediném povoleném uměleckém směru, socialistickém realismu, prosazovaném sovětským ideologem Andrejem Alexandrovičem Ždanovem, jehož myšlenky začaly být v Československu vyzdvihovány od léta téhož roku.⁷⁹ Uvedené bylo následně potvrzeno na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949. Tehdy se také začala ve velkém reorganizovat oblast kultury.⁸⁰

Kromě vzniku již zmíněné Kulturní rady ÚV KSČ v září 1948 byla například zákonem č. 194 ze dne 20. července 1948, o státní péči osvětové a o veřejných obecních knihovnách, „zpětně“⁸¹ rozšířena působnost Ministerstva informací na osvětovou péči. Název Kopeckého ministerstva, v jehož kompetenci tedy byla nově i divadelní (osvětová) činnost,⁸² byl pozměněn na „Ministerstvo informací a osvěty“ až zákonem č. 86 ze dne 22. října 1948.⁸³

Kulturní oblast zohlednil i ústavní zákon č. 150/1948 ze dne 9. května 1948, který v ustanovení § 19 odst. 2 stanovil, že kulturní statky jsou pod ochranou státu. Ten měl dbát o to, aby byly přístupny všem, a v zájmu rozvoje národní kultury také podporovat umění, pokrok a obecný blahobyt, přičemž měl zejména pečovat o to, aby byly zajištěny příznivé pracovní podmínky tvůrčím pracovníkům.

Divadelní zákon z roku 1948 mnohé změny provedené v divadelnictví v poválečném období pouze dovršil a zlegalizoval, avšak některé další rozvinul. V souladu s článkem XII. Košického vládního programu, týkajícího se znárodnění klíčových odvětví národního hospodářství, došlo po druhé světové válce také k zestátnění kulturních odvětví, přičemž k nejhlasitějším zastáncům znárodnění patřil ministr informací Kopecký, který jej vnímal jako prostředek pro zlepšení pozice vládnoucí strany.⁸⁴

Dle důvodové zprávy k divadelnímu zákonu bylo důležité, aby počet státních divadel v zemích českých a na Slovensku byl alespoň stejný. Z tohoto důvodu musela být postátněna minimálně dvě další česká divadla,⁸⁵ neboť na Slovensku byla nařízením Slovenské národní rady č. 65 Sb., o postátnění některých divadel, zestátněna tři divadla a stát do roku 1948 neprovozoval žádné jiné divadlo než Národní divadlo v Praze.⁸⁶ V návaznosti na divadelní zákon z roku 1948 bylo tedy rozhodnuto o zestátnění Zemského divadla v Brně (zákonem č. 192/1948 Sb., o státním divadle v Brně) a Zemského divadla v Ostravě (zákonem č. 193/1948 Sb., o státním divadle v Ostravě).

⁷⁸ KOUŘIL, M. (ed.). *Sjezd národní kultury 1948: sbírka dokumentů* [online]. 1948, [cit. 2024-02-06]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:236c2f30-040a-11ed-8460-005056827e52?page=uuid:e4d152ce-4dba-4313-a3e3-ef274b992c12>>, s. 51

⁷⁹ KNAPÍK, V *Zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*, s. 34–40.

⁸⁰ KNAPÍK, Kdo spoutal naši kulturu: portrét stalinisty Gustava Bareše, s. 73–74.

⁸¹ Zákon byl účinný od 1. dubna 1948, tedy od stejného dne, kdy nabyl účinnosti také nový divadelní zákon!

⁸² PÁVOVÁ, *Demagog ve službách strany – portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*, s. 97.

⁸³ Ministerstvo školství a osvěty se poté jmenovalo „Ministerstvo školství, věd a umění“.

⁸⁴ KUKLÍK, *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci-státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*, s. 170.

⁸⁵ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY. *Vládní návrh zákona o státním divadle v Ostravě* [online]. [cit. 2024-02-13]. Dostupná na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0051_00.htm>.

⁸⁶ Jehož správu převzal stát na základě zákona č. 83/1929 Sb. ze dne 12. června 1929 ještě v období první republiky, a to k 1. lednu 1930.

Po přijetí divadelního zákona v roce 1948 zaniklo nejen mnoho profesních organizací sdružujících divadelníky, ale došlo také k likvidaci doposud formálně samostatného ochotnického divadelnictví (ÚMDOČ), přičemž soubory v něm sdružované byly převedeny pod větší organizace (odborné, osvětové besedy).⁸⁷ V té době vzniklo také mnoho nových divadelních orgánů, o nichž bude pojednáno níže.

Divadelní a dramaturgická rada (dále jen „DDR“) byla zřízena při Ministerstvu školství a osvěty, které mělo povinnost ji, jakožto poradní a iniciativní sbor, vyslyšet ve všech zásadních divadelních otázkách. První zasedání DDR se konalo dne 12. dubna 1948,⁸⁸ ale až později byl Výnosem Ministerstva školství, věd a umění ze dne 16. října 1948 vydán Organizační a jednací řád DDR. Dle něj měla DDR mít 18 členů a 6 náhradníků jmenovaných na 3 roky. Zajímavostí je, že při jejich výběru se mělo přihlížet nejen k zastoupení všech oborů (výkonní umělci, původci divadelních děl...) a jednotlivých povolání (herci, tanečníci, dirigenti...), ale také k pohlaví (zastoupeny měly být též ženy) a země (DDR se mělo dostat úměrného počtu zástupců země české a Moravskoslezské).

Dalším orgánem byla Divadelní propagační komise (dále jen „DPK“), která byla v dubnu 1948 zřízena při Ministerstvu informací, a to v souladu s § 12 odst. 1 Divadelního zákona. Mezi úkoly DPK patřilo propagování divadla, jeho rozšíření do menších měst a organizace návštěv divadelních představení.⁸⁹

Rozdělení divadelní agendy na tyto dva poradní sbory důležitých „kulturních“ ministerstev se neukázalo být správnou cestou, a proto bylo výnosem ze dne 16. října 1948 (Ú. 1. ze dne 30. října 1948) umožněno, aby probíhala společná jednání DPK a DDR s tím, že usnášení zůstane oddělené.⁹⁰ Společné zasedání DDR a DPK se konalo ale už i předtím (dne 30. srpna 1948 v Brně) a byla na něm zdůrazněna nezbytnost jednotného vedení československých divadel a jednotných divadelních agentur.⁹¹

Zákonem č. 69/1948 Sb., o hudební a artistické ústředně, byla zřízena rovněž státní agentura, jejímž úkolem bylo evidovat, koordinovat, zprostředkovávat a pořádat veřejná hudební a artistická vystoupení a zajišťovat umělcům pracovní místa.⁹² Pro oblast divadelnictví bylo později založeno Československé literární a divadelní jednatelství v Praze, o jehož vzniku bylo rozhodnuto na společné konferenci DDR a DPK v Bratislavě v lednu 1949.⁹³

Mezičlánkem mezi DDR a Ministerstvem školství, věd a umění byla Divadelní ústředna. Ta svou činnost zahájila 1. ledna 1949 a nahradila tak spolkovou organizaci nazvanou Hospodářské ústředí divadel, která byla právním nástupcem zaniklého Svazu provozovatelů divadel, od něhož převzala ke správě veškerá divadla. Úkolem Hospodářského ústředí

⁸⁷ KNAPÍK, *Kdo spoutal naši kulturu: portrét stalinisty Gustava Bareše*, s. 48.

⁸⁸ HOŘÍNEK, Z. – JUST, V. – PÖMERL, J. – ŠORMOVÁ, E. *Česká divadelní kultura 1945–1989 v datech a souvislostech: divadlo v totalitním systému (teze): kalendárium českého divadla 1945–1989*. Praha: Divadelní ústav, 1995, s. 153.

⁸⁹ § 12 odst. 5 divadelního zákona.

⁹⁰ KOBLÍŽEK, O. Divadelní zákon. *Právník*, 1949, roč. 88, č. 3–4, s. 162.

⁹¹ Společná schůze vrcholných divadelních orgánů. In: *Rudé právo* [online]. 01. 09. 1948 [cit. 2024-02-08]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:414673e0-15d0-11dd-be7b-000d606f5dc6?page=uuid:78b74860-6ae6-11e8-a583-005056827e51>>, s. 3.

⁹² KNAPÍK, *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*, s. 28.

⁹³ SMAŽÍK, F. *Dva roky činnosti Divadelní ústředny (1949–1950) a první rok práce Divadelní služby (I. IV. 1950 – 31. III. 1951)*. Praha: s.n., 1960, s. 70.

divadel bylo podporovat divadla a pomáhat jim, a to především v otázkách hospodářského provozu. Velké úsilí Hospodářské ústředí divadel vyvinulo na tzv. oddlužovací akci divadel, neboť mnoho z nich se stále potýkalo s finančními problémy, kvůli kterým nemohlo plnit své umělecké poslání.⁹⁴

Tuto akci ale dokončila již Divadelní ústředna, jejímž účelem bylo mimo jiné připravit podmínky pro plánování divadelní činnosti, pečovat o zvyšování umělecké úrovně, produktivity práce a používání vědeckých metod ve prospěch českého a slovenského divadelnictví, což je patrné z § 2 Stanov Divadelní ústředny, které byly schváleny v polovině ledna 1949 na společné schůzi DDR a DPK v Bratislavě.⁹⁵ Divadelní ústředna také převzala do správy vlásenkářské závody a firmy dodávající taneční obuv, kostýmy, ličidla a další základní materiál pro divadla, aby jej do nich mohla lépe distribuovat.⁹⁶ Na společné konferenci DDR a DPK v listopadu 1950 v Gottwaldově již nebyly Divadelní ústředně svěřeny žádné další úkoly a o měsíc později bylo oficiálně rozhodnuto o jejím zrušení.⁹⁷

Co se týče cenzury, je třeba uvést, že centrální cenzurní úřad vznikl až dne 22. dubna 1953 pod názvem Hlavní správa tiskového dohledu. V oblasti divadelnictví se tento úřad zabýval mimo jiné kontrolou divadelních představení či schvalováním předložených textů divadelních her.⁹⁸ Již v říjnu 1948 však vedoucí kulturního a propagačního oddělení Gustav Bareš vznesl na jednání Kulturní rady ÚV KSČ ze dne 18. října 1948 požadavek na možné zastavení satirické hry „Kde je Kuťák?“ a zároveň prosadil, aby se den poté představení účastnili také dělníci kulturní referenti ROH. Na základě jejich hodnocení bylo na zasedání DDR a DPK navrženo nejen stažení hry z repertoáru, ale i zrušení samotného Divadla satiry, které bylo jedinou scénou zaměřenou na tento žánr.⁹⁹

Zrušeny byly i některé „přebytečné“ pražské scény,¹⁰⁰ které již splnily své kulturně politické poslání (například Činohra 5. května).¹⁰¹ Současně bylo považováno za důležité sjednocení repertoáru pražských divadel, aby si vzájemně nekonkurovala, ale pouze se doplňovala.¹⁰² S tím souvisí i jeden z úkolů DDR, kterým byl péče o dramaturgické otázky.¹⁰³ DDR tak činila prostřednictvím dramaturgického odboru, jehož předseda Ota

⁹⁴ SMAŽÍK, *Dva roky činnosti Divadelní ústředny (1949–1950) a první rok práce Divadelní služby (I. IV. 1950 – 31. III. 1951)*, s. 14–15.

⁹⁵ Zřízení Divadelní ústředny. In: JANSKÝ, E. – KOUŘIL, M. (eds.). *Základy nové práce československého divadla*. Praha: Umění lidu, 1949, s. 145–146.

⁹⁶ SMAŽÍK, F. *Dva roky činnosti Divadelní ústředny (1949–1950) a první rok práce Divadelní služby (I. IV. 1950 – 31. III. 1951)*, s. 32–33.

⁹⁷ SMAŽÍK, F. *Dva roky činnosti Divadelní ústředny (1949–1950) a první rok práce Divadelní služby (I. IV. 1950 – 31. III. 1951)*, s. 113–114.

⁹⁸ KNAPÍK, *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*, s. 307–308.

⁹⁹ KNAPÍK, *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*, s. 206

¹⁰⁰ KNAPÍK, *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*, s. 99.

¹⁰¹ OTČENÁŠEK, Š. Činohra 5. května. In: HÁJEK, J. (ed.). *Divadlo nové doby: 1945–1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 45.

¹⁰² ŠMERAL, V. Staříme se hospodáři. In: *Úkoly československého divadelnictví: projevy Ing. arch. Miroslava Kouřila, Dr. Jana Kopeckého, Vladimíra Šmerala a Dr. Valtra Feldsteina*. Praha: Umění lidu, 1950, s. 25.

¹⁰³ § 6 Výnosu Ministerstva školství, věd a umění č. 2577/1948, vydaného v dohodě s ministerstvem informací a osvěty, kterým se vydává organizační a jednací řád DDR pro zemi Českou a Moravskoslezskou, ze dne 16. 10. 1948.

Ornest určil novou dramaturgickou linku sestavenou převážně v duchu socialistického realismu.¹⁰⁴

Divadelním zákonem bylo divadelnictví také uloženo, aby se staralo o co největší šíření divadelních děl. I proto brzy po účinnosti tohoto zákona vzniklo již zmiňované DPK, jehož důležitým úkolem bylo získat pro divadlo nové publikum, které by ocenilo nově nastavenou dramaturgii. Jedním z nástrojů, kterým toho mělo být docíleno, bylo například rozdávání vstupenek na divadelní představení. Paradoxem však bylo, že se tím sice statisticky zvyšoval počet návštěvníků divadelních představení,¹⁰⁵ která tak byla oficiálně vyprodaná, ve skutečnosti však byly divadelní sály poloprázdné, ne-li přímo prázdné.¹⁰⁶

Jelikož do divadla chodilo stále stejné publikum jako dříve,¹⁰⁷ vypravovali se divadelníci také na různá pracoviště, aby pracujícím ukázali, že divadlo patří všem.¹⁰⁸ Za účelem propagace divadla pro nové diváky dokonce předseda DPK Jan Kopecký ve svém bratislavském referátu zmiňoval podněty týkající se vhodných dnů a časů vyhrazených pro představení pro pracující ze závodů.¹⁰⁹

Za účelem šíření divadelních děl vznesl Miroslav Kouřil taktéž požadavek typizace jevišť a normalizace jevištního zařízení, aby se nemusela převážet technika a jeviště si byla co nejpodobnější, čímž by se zlepšily pracovní podmínky a lépe se využila umělecká práce.¹¹⁰

Jednou z povinností provozovatele divadel bylo zaměstnávat uměleckými službami a výkony pouze způsobilé osoby (§ 8 odst. 1 písm. c) divadelního zákona). Z tohoto důvodu bylo nutné reorganizovat rovněž divadelní vzdělávání, protože dle § 8 odst. 2 divadelního zákona mohly odborné organizace vydávat jen na podkladě vysvědčení z odborných škol, státních zkoušek, praktické činnosti nebo zkoušky.

V této souvislosti je třeba zmínit také činnost Divadelní ústředny, která se mimo jiné zabývala odborným posuzováním zaměstnanců v divadelní oblasti, přičemž měla právo vydávat osvědčení této odbornosti. Zároveň umísťovala absolventy divadelních škol a zprostředkovávala místa divadelním pracovníkům, přičemž za tímto účelem vedlo kádrové oddělení Divadelní ústředny evidenci divadelních pracovníků.¹¹¹

Od sezony 1949/1950 vydávalo kádrové oddělení při přestupech uměleckých pracovníků mezi divadly tzv. přestupní lístky, které byly zavedeny za účelem stabilizace divadel-

¹⁰⁴ ORNEST, O. Československá dramaturgie a pětiletý plán. In: JANSKÝ, E. – KOUŘIL, M. (eds.). *Základy nové práce československého divadla*. Praha: Umění lidu, 1949, s. 26–34.

¹⁰⁵ HENDRYCH, J. *Organisace divadelní práce – učební texty vysokých škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1957, s. 58.

¹⁰⁶ KNAPÍK, *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*, s. 283

¹⁰⁷ PÖMERL, K situaci českého divadla v letech 1945–1948, s 21–22.

¹⁰⁸ KMONÍČEK, J. K otázce socialistického divadla. *Divadelní zpisník* [online]. 15. 07. 1948 [cit. 2024 -01-21]. Dostupné na: <<https://www.digitalniknihovna.cz/mlp/view/uuid:df794ab0-65e1-11e0-93de-0030487be43a?page=uuid:e6e85bf0-6696-11e0-a014-0030487be43a>>, s. 217.

¹⁰⁹ KOPECKÝ, J. Popularisace divadla. In: JANSKÝ, E. – KOUŘIL, M. (eds.). *Základy nové práce československého divadla*. Praha: Umění lidu, 1949, s. 129–139.

¹¹⁰ KOUŘIL, M. Typisace, normalisace a divadlo. In: JANSKÝ, E. – KOUŘIL, M. (eds.). *Základy nové práce československého divadla*. Praha: Umění lidu, 1949, s. 165.

¹¹¹ SMAŽÍK, F. *Dva roky činnosti Divadelní ústředny (1949–1950) a první rok práce Divadelní služby (I. IV. 1950 – 31. III. 1951)*, s. 45–48.

ních souborů. Zároveň však docházelo k výslovnému přeřazení některých uměleckých pracovníků z velkých měst do tzv. oblastí, neboť bylo nutné podpořit a posílit nově vytvořené stálé soubory v menších městech (= oblastní divadla). Jak zdůrazňoval Miroslav Kouřil, například režiséři byli nesprávně a nerovnoměrně rozesazeni, tudíž by divadla mající hodně režisérů měla „(...) dát k dispozici pracovníky divadlům, jimž režisérské kádry citelně chybí“.¹¹²

Rozdíly mezi oblastními divadly a divadly ve větších městech dle Miroslava Kouřila neměly existovat ani v otázce platových podmínek uměleckých i technických pracovníků. Přestože jejich sjednocení plánovala už ORD,¹¹³ určovala se po válce výše platů divadelníků dle pomocných tabulek, v nichž byla divadla rozdělena do dvou kategorií. V první z nich se nacházela velká divadla a do kategorie druhé byla zařazena divadla ostatní, přičemž platové sazby jejich zaměstnanců byly oproti zaměstnancům divadel první kategorie sniženy o 5 %. Platové rozdíly byly patrné i mezi jednotlivými povoláními rozdělenými do čtyř skupin. Zajímavostí je, že plat ředitelů, dirigentů, režisérů a šéfů těles, kteří byli zařazeni do první platové skupiny, muselo schválit ministerstvo. To také mohlo ve výjimečných případech povolit plat vyšší než ten stanovený.

Pomocný klíč k určení platů divadelníků obsahoval Platový řád, který byl přílohou vyhlášky Ministerstva sociální péče č. 1074 ze dne 10. října 1947 vztahující se na veškerá divadla kromě Národního divadla v Praze.¹¹⁴ Později upravující platy divadelníků byla vyhláška Ministerstva sociální péče č. 1038 Ú. l. o pracovních a platových poměrech zaměstnanců divadel z 8. října 1949, která se oproti té první vyhlášce už vztahovala i na Národní divadlo v Praze.¹¹⁵

Zdeněk Nejedlý na hereckém velikonočním sjezdu v roce 1948¹¹⁶ sice přislíbil vznik právní úpravy, která by tuto problematiku řešila, nicméně tzv. herecký zákon nebyl nikdy realizován.¹¹⁷ Dlouhou dobu po účinnosti divadelního zákona se na úpravu smluv divadelníků státních divadel¹¹⁸ tedy stále vztahovala převážně ustanovení Obecného zákoníku občanského z roku 1811 ve znění nařízení z roku 1916, zákona č. 155 Sb. z 1. dubna 1921 a zákona č. 497 Sb. z 21. prosince 1921, a výše uvedená vyhláška.¹¹⁹

¹¹² KOUŘIL, M. Úkoly českých a slovenských divadel v roce 1950. In: *Úkoly československého divadelnictví: projevy Ing. arch. Miroslava Kouřila, Dr. Jana Kopeckého, Vladimíra Šmerala a Dr. Václava Feldsteina*. Praha: Umění lidu, 1950, s. 10.

¹¹³ VONDŘÁŠEK, K. *Sowjetisches Kulturmodell und das tschechische Theater 1945–1968: zum Spannungsverhältnis zwischen tschechoslowakischer Kulturpolitik und tschechischem Theater*, s. 35.

¹¹⁴ HENDRYCH, *Organisace divadelní práce – učební texty vysokých škol*, s. 30–34.

¹¹⁵ HENDRYCH, *Organisace divadelní práce – učební texty vysokých škol*, s. 35.

¹¹⁶ JAROŠ, B. Herecký zelený čtvrtek. In: *Haló – Nedělní noviny* [online]. 1948 [cit. 2024-01-21]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:e06bd570-780f-11ee-834d-5ef3fc9bb22f?page=uuid:5881dc4b-9ca4-4fba-8863-b424e9ce308c>>, s. 19.

¹¹⁷ SMAŽÍK, F. *Rozvoj našeho divadelnictví po únoru 1948: Příspěvek k dějinám českého divadla v letech 1948–1950 II. – výsledky*. Praha: s. p., 1964, s. 103.

¹¹⁸ Pro zaměstnance státních divadel platily předpisy o státní mzdové politice, neboť na základě vládního usnesení ze dne 13. června 1950 se na ně nevztahoval zákon č. 66/1950 Sb.

¹¹⁹ HENDRYCH, *Organisace divadelní práce – učební texty vysokých škol*, s. 30–34.

5. Zhodnocení divadelního zákona po jeho přijetí

Požadavek na novelizaci divadelního zákona byl vznesen již v srpnu 1948 na první společné schůzi DDR a DPK, protože obsahoval předúnorové zásady a byl příliš liberální.¹²⁰ Hodnocení probíhalo i na četných konferencích a zasedáních, na nichž byly řešeny také další změny v divadelnictví. V rámci prověrek v divadlech měli být odhaleni vedoucí činitelé, kteří politické úkoly plnili bez nadšení a přesvědčení, pouze z nutnosti své funkce. Tito měli být vyměněni za politické uvědomělé a silné jedince, neboť pouze tak bylo možné „(...) naplnit politickou funkci kultury a umění“, jak vyplývá z projevu předsedy XXI. svazu ROH Vladimíra Šmerala.¹²¹ Dle tajemníka XXI. Svazu ROH Valtra Feldsteina byla nezbytná také úzká spolupráce mezi zaměstnaneckými orgány, vedoucími divadelními orgány a svazem ROH.¹²²

Posuzování divadelního zákona probíhalo rovněž v tisku, v němž se zpočátku objevovaly kladné reakce. Autoři článků vyzdvihovali například umožnění plánování¹²³ nebo zajištění výborných podmínek pro operu z hlediska uměleckého, finančních a ideového.¹²⁴ Avšak již v polovině roku 1954 lze v Rudém právu dohledat zprávu, že je třeba udělat v divadelnictví pořádek a za tímto účelem má být přijat nový divadelní zákon. Veškeré nedostatky, spočívající například v zaměstnávání velkého počtu umělecky podprůměrných divadelníků nebo existenci mnoha stálých divadel na úkor kvality, mělo napravit Ministerstvo kultury, které by se tak stalo skutečně řídicím kulturním orgánem.¹²⁵

Brzy po jeho zřízení se tedy začal připravovat nový divadelní zákon, neboť ten z roku 1948 „stále vzrůstajícím potřebám našich divadel nestačil“, jak ve svém článku týkajícím se návrhu nového zákona poznamenal herec Bedřich Prokeš.¹²⁶ Dle něj také mělo být vytvořeno jednotné řízení divadelní činnosti a o československé divadelnictví měl všestranně pečovat stát.¹²⁷ Nový divadelní zákon byl přijat dne 31. října 1957 s účinností od 16. listopadu 1957.

¹²⁰ HOŘÍNEK, Z. – JUST, V. – PÖMERL, J. – ŠORMOVÁ, E. *Česká divadelní kultura 1945–1989 v datech a souvislostech: divadlo v totalitním systému (teze): kalendárium českého divadla 1945–1989*, s. 156.

¹²¹ ŠMERAL, Staňme se hospodáři, s. 21–22.

¹²² FELDSTEIN, V. Stálý styk a spolupráce. In: *Úkoly československého divadelnictví: projevy Ing. arch. Miroslava Kouřila, Dr. Jana Kopeckého, Vladimíra Šmerala a Dr. Valtra Feldsteina*. Praha: Umění lidu, 1950, s. 27.

¹²³ KOPECKÝ, J. Rok našeho divadla. *Lidové noviny* [online]. 27. 02. 1949 [cit. 2024-02-17]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:75f10250-7e52-11dd-b952-000d606f5dc6?page=uuid:a90f9ea3-6326-43f2-9140-726a864cdafa>>, s. 7.

¹²⁴ Česká opera v obraze a kostýmu. *Lidové noviny* [online]. 19. 05. 1951 [cit. 2024-02-17]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:2cffe0f0-7f25-11dd-af13-000d606f5dc6?page=uuid:0056f383-3009-4ae7-be23-2400c6d59b76&fulltext=divadeln%C3%AD%20z%C3%A1kon>>, s. 5.

¹²⁵ Diskuzní příspěvek soudruha V. Bauera. *Rudé právo* [online]. 1954 [cit. 2024-02-17]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:b5fcc500-4f81-11dd-9166-000d606f5dc6?page=uuid:118824ed-a235-4659-b838-acebe6ea8368>>, s. 2.

¹²⁶ PROKOŠ, B. K návrhu nového divadelního zákona. *Rudé právo* [online]. 1956 [cit. 2024-02-17]. Dostupné na: <<https://ndk.cz/view/uuid:5d101e90-2021-11dd-9de5-000d606f5dc6?page=uuid:37209ba3-6215-40bf-a7d6-1093ddb0f57d>>, s. 2.

¹²⁷ PROKOŠ, K návrhu nového divadelního zákona, s. 2.

Závěr

Úlohu státu v kultuře posílil Košický vládní program, v němž bylo také určeno budoucí směřování československého divadelnictví. Na poválečnou kulturu měl stát (a vládnoucí KSČ) rozhodující vliv, což je patrné i z ustanovení divadelního zákona z roku 1948 a dalších právních předpisů. Vzhledem k poválečnému vývoji, následující změně politického režimu a s tím spojené proměně chápání funkce divadla a kultury obecně, byla nová právní úprava logickým krokem.

Vznik divadelního zákona byl dlouhodobě považován za důležitý, což ostatně potvrzují i veškeré tehdejší rakousko-uherské a prvorepublikové snahy o novou úpravu, která by zavedla jasné podmínky pro provoz divadel, zlepšila pracovní a finanční podmínky divadelníků, a v neposlední řadě ujasnila některé pojmy týkající se divadla. Jako velmi podstatné bylo vnímáno také sjednocení českých a slovenských divadelních právních předpisů.